

Т.А. ЛАВРЕНЮК

Тетяна Анатоліївна Лавренюк, аспірант Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ORCID: 0000-0002-8863-8011

ПРИНЦИПИ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ТА ЇХ СПІВВІДНОШЕННЯ ІЗ ПРИНЦИПАМИ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

Здається слушною думка Р.А. Стефанчука, який, підкреслюючи актуальність та важливість вивчення питань політики права, зазначає про існування рівнів у праві, серед яких політика права є найскладнішим.

Право у своїй сукупності, як зазначає Р.А. Стефанчук, є складною та багаторівневою системою наукових знань, навичок та вмій що містить три основні рівні: математику права, філософію права та політику права. Математика права є первинним рівнем системи права, який містить інструментарій права, його доктрини, способи та прийоми. Тобто, математика права – це система права у статичному її вигляді, фактичний відбиток сучасного стану її розвитку. Філософія права вже містить різні погляди на можливе філософське осмислення існуючого правового порядку та потенційні варіанти його розвитку. Але найскладнішим рівнем, на переконання Р.А. Стефанчука, яке ми повністю поділяємо, є рівень політики права, який повинен бути спрямований на вибір тієї моделі права, яка найбільш повно відповідає політичним, економічним та соціальним реаліям, а також визначення її структури, елементів та етапів впровадження. І саме цей рівень має бути предметом найбільш пильного вивчення, оскільки дасть можливість тримати в полі зору динаміку розвитку правової системи та вектори її розвитку¹.

Слід зазначити, що питання господарсько-правової політики та її принципів, незважаючи на свою актуальність та велике значення для практичної діяльності, так само мало досліджене у правовій науці, як і питання принципів господарського права. Наслідком цього є відсутність розробленої стратегії послідовного здійснення господарсько-правової політики, незадовільний стан правового регулювання господарських правовідносин, що відзначається хаотичністю, наявністю множини суперечностей та прогалин у правовому регулюванні. Така відсутність послідовної господарсько-правової політики, що негативним чином позначається на правовому регулюванні, не лише не здатна забезпечити підвищення розвитку правовідносин у певних сферах та сегментах ринку, а й навпаки, може призводити та призводить до стримування їх розвитку, що має пряме відображення на стані рівня економіки в країні.

Питання правової політики були об'єктом дослідження таких вчених, як: В.І. Борісов, Є.В. Вавілін, Н.В. Ісаков, Е.В. Лашук, О.В. Малько, О.Ю. Рибаків, Р.О. Стефанчук, М.В. Шульга та інші. У науковій літературі проблемам формування та реалізації господарсько-правової політики держави в окремих сферах господарювання присвячено значну кількість наукових праць представниками харківської школи господарського права, зокрема такими вченими, як Ю.Є. Атамановою (господарсько-правове забезпечення інноваційної політики держави), В.І. Кухарем (господарсько-правове забезпечення інвестиційної політики держави), В.О. Усатим, (господарсько-правове забезпечення промислової політики держави), В.А. Юсуповим (господарсько-правове забезпечення зовнішньоекономічної політики держави) та іншими. Вивченням економічної політики як самостійного об'єкта правового дослідження займався Д.В. Задихайло. Проблему принципів правової політики досліджували такі вчені, як С.С. Алексєєв, Є.В. Куманін, Н.І. Матузов, А.В. Малько та інші. Однак принципи господарсько-правової політики не були об'єктом комплексних досліджень.

Метою статті є розробка концептуальних засад формування сучасної господарсько-правової політики держави та її принципів для підвищення рівня реалізації завдань економічної політики держави, а також дослідження зв'язку між принципами господарсько-правової політики та принципами господарського права.

Як слушно зазначає Д.В. Задихайло, що політико-правовий феномен «державна політика» не отримав у законодавчому забезпеченні діяльності держави адекватну його значенню і ролі правову інституалізацію². У 2010 р. було прийнято Закон України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики»³, яким, відповідно до його преамбули, визначаються засади внутрішньої політики України у сферах розбудови державності, розвитку місцевого самоврядування та стимулювання розвитку регіонів, формування інститутів громадянського суспільства, національної безпеки і оборони, в економічній, соціальній і гуманітарній сферах, в екологічній сфері та сфері техногенної безпеки, а також засади зовнішньої політики нашої країни. Завданням засад внутрішньої і зовнішньої політики, згідно зі ст. 1 зазначеного Закону, визначено принципи та пріоритети державної політики у відповідних сферах. На жаль, зазначений нормативно-правовий акт носить більш декларативний характер, оскільки не містить в собі механізму реалізації закладних у ньому стратегічних завдань та цілей, порядку їх корекції та узгодження із потребами й вимогами сучасності, не закладено порядок розробки та реалізації самої державної політики з окреслених питань.

Поряд із цим слід зазначити як позитивний крок закріплення на рівні Господарського кодексу України положень про економічну політику держави, зокрема про форми реалізації державою економічної політики (ст. 9 Господарського кодексу України⁴) та основні напрями економічної політики держави (ст. 10 Господарського кодексу України⁵), якими визначено структурно-галузеву, інвестиційну, амортизаційну, політику інституційних перетворень, цінову, антимонопольно-конкурентну, бюджетну, податкову, грошово-кредитну, валютну та зовнішньоекономічну політику. У цій же статті також зазначено про такі види державної політики, як соціальна та екологічна, правовим об'єктом регулювання яких, поряд із економічною політикою, також є правовідносини у сфері господарювання.

На жаль, питанням господарсько-правової політики не приділено належної уваги ані в Господарському кодексі України, ані в інших нормативно-правових актах. Поряд із тим, що в теорії права також відсутні загально визнані принципи та підстави її формування.

Починаючи дослідження теми принципів господарсько-правової політики, необхідно визначитись із тим, що взагалі розуміється під господарсько-правовою політикою держави.

Господарсько-правова політика держави є складовою її правової політики, має на меті ефективну реалізацію цілей та завдань економічної політики через здійснення прямого впливу на нормотворчі та правозастосовні процеси у сфері господарювання шляхом інкорпорації до змісту господарського виробництва необхідних і достатніх для цього господарсько-правових засобів, форм та механізмів регулювання господарських відносин⁶. На нашу думку, таке визначення господарсько-правової політики є найбільш ємним та змістовним та повністю відбиває суть її призначення. Значено про місце господарсько-правової політики, яка є складовою правової політики держави. Як мета господарсько-правової політики визначена реалізація цілей та завдань економічної політики, при цьому така реалізація повинна бути ефективною. Також визначено шлях, за яким здійснюється реалізація цілей, що вирішується за допомогою господарсько-правової політики.

Господарсько-правову політику держави можна визначити як функцію та інструмент діяльності держави, що полягає у визначенні змісту, методів та алгоритму її правового впливу на сферу відносин господарювання і яка реалізується шляхом встановлення такої конфігурації правового господарського порядку, що є суспільно необхідною на конкретному етапі розвитку національної економіки⁷. Так, саме за допомогою господарсько-правової політики, яка обов'язково повинна відповідати вимогам сучасного стану суспільства та економіки, держава повинна визначати зміст та напрям своєї діяльності, розробляти алгоритм дій для послідовного здійснення впливу на правовідносини у сфері господарювання, встановлюючи певний правовий господарський правопорядок.

Розмірковуючи про господарсько-правову політику та підстави її формування, здається цілком слушною думка Д.В. Задахайло про те, що господарсько-правова політика держави базується на положеннях конституційного економічного порядку, економічної політики держави та наукової господарсько-правової доктрини і зафіксована у змісті державних програм економічного розвитку як обов'язкова, структурна та інструментальна їх складова і може бути визначена як імперативна концептуальна позиція держави щодо напрямів та змісту подальшого розвитку господарського законодавства, удосконалення практики його застосування, оптимізації правового господарського порядку як такого⁸.

Дійсно, на нашу думку, саме положення конституційного економічного порядку, економічної політики держави та наукової господарсько-правової доктрини повинні визначати зміст господарсько-правової політики. До цього можна також додати положення соціальної та екологічної політики у тій їх частині, де вони визначають правове регулювання відносин у сфері господарювання. Саме при дотриманні цих умов господарсько-правова політика зможе бути ефективною та відповідати вимогам і запитам сучасності.

Слід зазначити, що відсутність належної уваги до питання господарсько-правової політики має наслідком негативні прояви у площині практичної діяльності. Сьогодні між положеннями економічної політики держави та правовим господарським порядком відсутня центральна з'єднуюча їх ланка – «господарсько-правова політика», без якої концептуальна, програмна діяльність держави виявляється малоефективною, оскільки господарсько-правові засоби впливу, а не тільки регулювання, не отримують прямої функціональної реалізації через державні програми та безпосереднє нормативно-правове регулювання господарських відносин⁹. Тобто, економічна політика буде «непрацюючою» без проведення ефективної господарсько-правової політики.

Також, як слушно зазначає у своїх роботах Д.В. Задахайло, сучасне правове забезпечення функціонування механізму державного регулювання економіки є недосконалим та розподілене між джерелами різних галузей законодавства, що перешкоджає його чіткому і узгодженому функціонуванню¹⁰.

Очевидною вбачається необхідність утворення та провадження господарсько-правової політики, яка б забезпечила повноту та ефективність реалізації державної економічної політики, сприяючи формуванню загальних цілей та відповідної цим цілям системи правових засобів їх реалізації.

Відсутність планів застосування правових засобів впливу держави на суспільні відносини вказує на сподівання розробників та посадових осіб обмежитись лише владними організаційними та ресурсними можливостями, що в цілому може дати лише разові й несистемні ефекти¹¹. Те ж саме можна зазначити і про відсутність чітко продуманих та сформульованих відповідно із вимогами та завданнями сучасності принципів господарсько-правової політики.

Здається очевидним, що визначення певних принципів господарсько-правової політики та поступова їх реалізація зможе забезпечити системність та послідовність у функціонуванні державного, особливо макрое-

кономічного регулювання, надати узгодженості й системного характеру правотворчій та правозастосовній діяльності у цій сфері. Однак, на жаль, тема принципів господарсько-правової політики, незважаючи на свою актуальність, є ще менш дослідженою, ніж тема правової політики.

Під принципами господарсько-правової правової політики, які є складовою правової політики, ми розуміємо основні завдання та цілі, основні вихідні положення, керівні напрями та вимоги, засоби спрямування розвитку господарсько-правового регулювання, засоби акцентуації держави на ключових публічних та приватних інтересах у сфері господарювання та його правового забезпечення. Це є базові ідеї та положення, що визначають провідні напрями державної політики у сфері господарювання. Принципи господарсько-правової політики забезпечують зв'язок між змістом правового регулювання та змістом суспільно-економічного розвитку.

Розмірковуючи про співвідношення принципів господарсько-правової політики із принципами господарського права, слід звернути увагу на відсутність досліджень цього питання на рівні галузі господарського права, а також відсутність єдиного підходу до цього питання і в теорії права. Багато науковців взагалі не вбачають наявності будь-яких відмінностей між ними, інші – навпаки. При цьому деякі вчені вважають, що саме принципи правової політики здійснюють вплив та наповнюють змістовно принципи права, інші, вважаючи принципи права тим стрижнем, який пронизує всі шаблі права, впевнені в тому, що саме принципи права закладають основу принципів правової політики.

На нашу думку, саме принципи господарсько-правової політики, синтезуючи в собі положення конституційного економічного порядку, економічної політики держави та наукової господарсько-правової доктрини, а також положення соціальної та екологічної політики держави, повинні визначати зміст принципів господарського права. Принципи правової політики мають визначати зміст принципів права, а не навпаки, оскільки правова політика є набагато ширшою за право.

На рівні правової політики повинно відбуватися формування цілей та визначення напрямів розвитку нормативно-правового регулювання у відповідній галузі права, що у подальшому вже повинно знаходити вираження у принципах права відповідної галузі. Так, як слушно зазначає В.В. Лаптев, принципи галузі права є такими, що близько примикають до цілей правового регулювання. Під галузевими принципами розуміються керівні начала, що визначають характер правового регулювання відповідних суспільних відносин. В той час як самі ці керівні начала визначаються на підставі об'єктивно існуючих економічних умов та з урахуванням характеру суспільних відносин, що регулюються галуззю, і цілей їх регулювання¹², які, в свою чергу, як ми вже визначили, формуються на рівні правової політики. Тому здається очевидним, що саме принципи господарсько-правової політики визначають принципи господарського права, а не навпаки.

Порівнюючи принципи господарсько-правової політики із принципами права, ми можемо зазначити наступне. На нашу думку, принципи права вимагають більшої правової регламентації порівняно із принципами правової політики, оскільки здебільшого саме через принципи права здійснюється реалізація основних ідей та цінностей, пріоритетів та направленості у правовому регулюванні, що формуються на рівні принципів правової політики, які потім закладаються у принципи права (загальні, галузеві та інші), які, в свою чергу, пронизують всю правову матерію, все законодавство. Принципи права є більш статичними, виконуючи функцію визначення змісту всього поточного нормативно-правового регулювання, у той час як принципи правової політики більш динамічні, відстежуючи всі процеси, що відбуваються в суспільстві, з метою належного виконання своїх завдань. Правова політика повинна бути направлена на забезпечення ефективності правового регулювання, що досягається не лише через визначення змісту права, закладаючи певні стандарти та вимоги у нормативно-правові акти, в тому числі через формування та фіксацію певних принципів права, а й через визначення необхідного правопорядку, оскільки правова політика охоплює також сферу реалізації норм права, відстеження стану суспільства, в якому дана нормативна система ефективно функціонує та забезпечує необхідний правопорядок. Таким чином, слід підкреслити, що правова політика включає в себе як процес нормотворчості, так і правозастосування, охоплюючи як зміст права, так і правопорядок.

Принципи правової політики повинні знаходитись в постійному динамічному стані, відзначаючи перспективний розвиток правового регулювання, здійснюючи його модифікацію та виконуючи процеси відстеження й видалення дефектів у правовому регулюванні. Принципи права після їх фіксації у нормах права здійснюють незмінний процес правового регулювання, доки їх не буде замінено на інші принципи. Правова політика, виконуючи завдання підвищення ефективності законодавства та забезпечення необхідного правопорядку, може та повинна відстежувати дефекти у законодавчому регулюванні та одразу коректувати їх шляхом внесення відповідних змін, у тому числі й на рівні зміни або додавання нових принципів права. Тут слід додати, що правова політика в своєму механізмі має обов'язково передбачати елемент зворотного зв'язку із юридичною наукою, зв'язок із консолідованою думкою юридичної спільноти з метою врахування юридичної практики.

На нашу думку, принципи права більшою мірою стосуються процесу правового регулювання, в той час як принципи правової політики більш окреслюють сферу цілей правового регулювання, його зв'язку із соціальними інтересами, винаходження формул балансу між цими інтересами, перспективним розвитком правового регулювання, його модифікацією та процесом усунення недоліків у правовому регулюванні, що в подальшому перекладається у сферу правового регулювання за допомогою різних юридичних засобів, в тому числі й через принципи права, як найефективніші засоби правового регулювання.

Враховуючи особливу природу та призначення принципів господарсько-правової політики, ми можемо зазначити як їх особливу ознаку, порівняно із принципами господарського права, ще більший ступень зв'язку із економікою та державною політикою, оскільки вони покликані окреслювати направленість правового регулювання та пріоритети законодавчого розвитку у сфері господарювання, вирішуючи ключові проблеми та першочергові завдання нашої держави у сфері економіки, маючи на меті підвищення економічного розвитку країни.

Наприклад, одними із першочергових завдань сучасної господарсько-правової політики є розвиток антиконкурентного законодавства, дерегуляція малого бізнесу, формування інноваційного ринку та конкурентоспроможних суб'єктів інноваційної діяльності. І саме ці завдання повинні буди закріплені на рівні принципів господарсько-правової політики, що надасть змогу ефективно їх вирішувати.

Таким чином, правова політика повинна направляти законодавця на вирішення найактуальніших питань сучасного розвитку та визначати структуру й забезпеченість правовими засобами тих або інших сегментів господарських правовідносин, які з точки зору господарсько-правової політики є найбільш актуальними та вимагають підвищеної ефективності. Що стосується безпосередньо принципів права, то самостійно вони не здатні розв'язувати такі завдання. Водночас слід зазначити, що принципи правової політики, отримуючи закріплення на рівні права, трансформуються у принципи права, набуваючи ознаку нормативності. Саме принципи правової політики через окреслення направленості та змісту норм права визначають динаміку нормотворчого процесу.

У трансформації положень економічної політики держави в засоби її господарсько-правової політики вбачається ефективність модернізації господарського законодавства і самих відносин господарювання, а отже, і ефективність функціонування національної економіки¹³. Все це підкреслює важливість та актуальність теми господарсько-правової політики та її принципів.

Отже, можемо зробити такі висновки. За допомогою господарсько-правової політики, яка обов'язково повинна відповідати вимогам сучасного стану суспільства та економіки, держава має визначати зміст та напрям своєї діяльності, розробляти алгоритм дій для послідовного здійснення впливу на правовідносини у сфері господарювання, встановлюючи певний правовий господарський правопорядок.

Положення конституційного економічного порядку, економічної, соціальної, екологічної політики держави та наукової господарсько-правової доктрини повинні визначати зміст господарсько-правової політики та її принципів.

Правова політика в своєму механізмі має обов'язково передбачати елемент зворотного зв'язку із юридичною наукою, зв'язок із консолідованою думкою юридичної спільноти з метою врахування юридичної практики.

Визначення принципів господарсько-правової політики та поступова їх реалізація зможе допомогти забезпечити системність та послідовність у функціонуванні державного, особливо макроекономічного регулювання, надати узгодженості й системного характеру правотворчій та правозастосовній діяльності в цій сфері.

Принципи господарсько-правової політики є складовою правової політики та основним завданням і цілями, основними вихідними положеннями, керівними напрямками та вимогами, засобами спрямування розвитку господарсько-правового регулювання, акцентуації держави на ключових публічних та приватних інтересах у сфері господарювання та його правового забезпечення. Це – базові ідеї та положення, що визначають провідні напрями державної політики у сфері господарювання. Принципи господарсько-правової політики забезпечують зв'язок між змістом правового регулювання та змістом суспільно-економічного розвитку.

Принципи господарсько-правової політики повинні визначати зміст принципів господарського права, направляючи законодавця на вирішення найактуальніших питань сучасного розвитку.

¹ Стефанчук Р. Шляхи реформування цивільного законодавства: погляд на захід та схід. *Право України*. 2009. № 8. С. 53–61.

² Задихайло Д.В. Економічна та господарсько-правова політика держави: співвідношення та законодавче забезпечення. *Вісник Академії правових наук України* : зб. наук. пр. Харків. 2012. № 1. С. 127–137.

³ Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010 р. № 2411-V. Дата оновлення: 08.07.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17> (дата звернення: 06.02.2019).

⁴ Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. Дата оновлення: 07.02.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 13.02.2019).

⁵ Там само.

⁶ Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. / Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2016. Т. 15: Господарське право / редкол.: В.А. Устименко (голова) [та ін.]. 784 с.

⁷ Задихайло Д.В. Вказана праця. С. 127–137.

⁸ Задихайло Д.В. Правові засади формування та реалізації економічної політики держави: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2013. 38 с.

⁹ Задихайло Д.В. Державна економічна політика та завдання правового регулювання. *Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого"*. Сер. : Економічна теорія та право. 2014. № 1. С. 138–147.

¹⁰ Задихайло Д.В. Державний механізм макроекономічного впливу як цілісний об'єкт законодавчого забезпечення. *Економічна теорія та право*. 2017. № 4. С. 130–142.

¹¹ *Задихайло Д.В.* Економічна та господарсько-правова політика держави: співвідношення та законодавче забезпечення. *Вісник Академії правових наук України* : зб. наук. пр. Харків. 2012. № 1. С. 127–137.

¹² *Лантев В.В.* Хозяйственное право: учебник. Москва: Юридическая литература, 1983. 527 с.

¹³ *Задихайло Д.В.* Економічна політика держави в системі правового і законодавчого забезпечення. *Вісник Національної академії правових наук*. 2013. № 3 (74). С. 214–221.

Резюме

Лавренюк Т.А. Принципи господарсько-правової політики та їх співвідношення із принципами господарського права.

Статтю присвячено проблемам формування ефективної господарсько-правової політики держави з метою підвищення рівня реалізації завдань економічної політики держави. Автором поглиблено досліджено феномен господарсько-правової політики та її принципів, розглянуто співвідношення принципів господарсько-правової політики та принципів господарського права. У результаті дослідження зроблено висновки про концептуальні положення, які повинні бути закладені на рівні принципів господарсько-правової політики та реалізовані у площині правотворчості та правозастосування через принципи господарського права.

Ключові слова: принципи права, принципи господарського права, галузеві принципи, основи господарського правопорядку, принципи господарсько-правової політики, господарсько-правова політика, економічна політика, правова політика.

Резюме

Лавренюк Т.А. Принципы хозяйственно-правовой политики и их соотношение с принципами хозяйственного права.

Статья посвящена проблемам формирования эффективной хозяйственно-правовой политики государства с целью повышения уровня реализации задач экономической политики государства. Автором углубленно исследован феномен хозяйственно-правовой политики и ее принципов, рассмотрено соотношение принципов хозяйственно-правовой политики с принципами хозяйственного права. В результате исследования сделаны выводы о концептуальных положениях, которые должны быть заложены на уровне принципов хозяйственно-правовой политики и реализованы в плоскости правотворчества и правореализации через принципы хозяйственного права.

Ключевые слова: принципы права, принципы хозяйственного права, отраслевые принципы, основы хозяйственного правопорядка, принципы хозяйственно-правовой политики, хозяйственно-правовая политика, экономическая политика, правовая политика.

Summary

Lavrenyuk T. The principles of economic and legal policy and their relationship with the principles of commercial law.

The article is devoted to the problems of forming an effective economic and legal policy of the state in order to increase the level of implementation of the tasks of the state economic policy. The author has thoroughly studied the phenomenon of economic and legal policy and its principles, considered the relationship between the principles of economic and legal policy with the principles of commercial law. As a result of the study, conclusions were made about conceptual provisions that should be laid down at the level of principles of economic and legal policy and implemented in the plane of law-making and law-realization through the principles of economic law.

Key words: principles of law, principles of commercial law, principles of branch of law, basics of business law, principles of economic and legal policy, economic and legal policy, economic policy, legal policy.

УДК 346.2(477):331.107.5

А.О. МАЗАЛОВА

Айше Османівна Мазалова, аспірант Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ORCID: 0000-0002-7202-2722

КОНЦЕПЦІЯ ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА І ПРАКТИКА ЇЇ ЗАКОНОДАВЧОГО ВТІЛЕННЯ

Слід визнати, що перед господарсько-правовим законодавством стоїть не просте завдання об'єднання в єдиному правовому механізмі різноманітних правових засобів, що одночасно сприяють досягненню як публічних, так і приватних інтересів. Таким механізмом, зокрема, може слугувати публічно-приватне партнерство, проте не в тому вигляді, яким воно видається у змісті чинного Закону України «Про державно-приватне партнерство»¹, адже у такому випадку воно виявляється малоефективним, про що свідчить надзвичайно обмежена практика його застосування.

Аналіз останніх публікацій свідчить про те, що проблемі публічно-приватного партнерства приділяється значна увага, зокрема такими науковцями, як Д.В. Задихайло², О.М. Вінник³, І.В. Запатріна⁴ та інші.